

TŐZSÉR ÁRPÁD

Hiénakacagás

NAPLÓJEGYZETEK 2005-BŐL

Október 6. (Pozsony és Galánta között.) Vonaton s egyedül köszöntöm-ünneplem a 70. születésnapomat. Ragyogó napsütésben, meglehetősen fizikai „condition”-ban indulok (azaz mégiscsak elmegyek!) székfoglalót tartani a Magyar Művészeti Akadémiába. A felszállás előtt vettem egy *Új Szót*, s a lap szinte magától nyílt ki ott, ahol becses személyem és Szűcs Béla (fotója) farkasszemet néz egymással. (Szűcs Béla egykor, az ötvenes években, a „szocialista realista” szlovákiai magyar irodalomnak volt félelmetes és hírhedt alakja. S éppen most, e kétszeresen is neves napon szenderedett örök nyugalomra.) Az *Új Szó* a negyedik oldalán Sz. B.-t parentálja, az ötödiken pedig engem köszönt, egészoldalas interjúval. Azaz tulajdonképpen ott is saját magamat köszöntöm, ráadásul örök időkre össze vagyok zárva a „szocialista realizmus” egy jeles alakjával. Van azért néhány ember (rajtam kívül is), akinek fontos vagyok. Most 13.03, reggel 9.00-kor már csörgött a telefon, VLM hívott, kívánt minden jót, s újságolta, hogy a mai *Népszabadságban* Reményi Jóska ír rólam. Item: indulás előtt belenéztem a postaládámba: Ilia Miska levelezőlapja várt benne. Ilia köszönt, tehát vagyok. Item: a *Tiszatáj* is köszönt. Item: a *Magyar Napló* is. Köszöntgetnek hát, de a *Tiszatáj*tól a Makovecz-akadémiáig főleg népi fórumok. Nem tudok kitörni ebből a körből, kérdés persze, hogy ki kell-e okvetlenül törnöm.

4. AZ ÓSZ HATTYÚ

Október 7. A tegnapi gondolatsort immár itthon folytatva s egyben az MMA ülésre reagálva: igen, ki kell törnöm! Voltak az ülésen mondjuk tizennyolcan, s tartott jó három óra hosszat. S a három óra alatt én ott egyetlen eredeti, kellő műveltségbe ágyazott eszmével nem találkoztam. S kértem magamtól: van nekem ennyi felesleges, elvesztegetni való időm? Magamat kérdezem, de Márai válaszol (a naplót olvasom): „*Petőfi 25 éves korában, amellet, hogy Petőfi volt, elképesztően művelt ember is volt: tudott angolul, németül, származása nem ugródeszka volt számára, hanem nebezék, tebertétel, melytől szabadulni igyekezett*”. Nahát, népi körökben engem is sokszor idegesít a Márai-tapasztalta műveltségdeficit, de el vagyok átkozva, állandó „feszültségben élek”, mert urbánus társaságokban meg legalább annyira zavar a túlzott polgáröntudat, sőt dolyf. (S miért és hogyan kell a származástól „megszabadulni”? Miért kellene erőltetni, ami lehetetlen?) – Na, szóval a Kecske utcai csalódást leszámitva megdicsőülve járhattam volna Budát és Pestet. Ács Margit adott egy *Kortársat*, benne két versem és egy születésnap „Isten éltesse!”; az *Élet és Irodalomban* dettó: versek és köszöntő (ez utóbbit Tóth László írta, akiről már azt hittem, fogadalmat tett, hogy soha egy sort le nem ír rólam), s állítólag a *Népszabadságban* is benne van a VLM által telefonban beharangozott Reményi-írás.

Október 8. A francia *Michel Houellebecq* legújabb regényének a címe *La possibilité d'une île* (Egy sziget lehetősége), s korunk *Nyomorultakjának* tartják. Valamikor talán ez a Houellebecq is cseh volt, és Holoubeknek hívták, ami magyarul annyi, mint „Galambocská”, de ma már ezt senki sem tudja; s néhány évtized múlva a cseh *Kundera* nevéől sem fogja tudni senki, hogy ez eredetileg „göndör hajfürt” – *kudrna* – volt. Valószínűleg maga Houellebecq is korunk „nyomorultja” (neve ellenére!): gyermekkorában meggyötört, szeretetre képtelen személyiség, akiből most, felnőttkorában végtelen cinizmus, gyűlölet és undor árad. (Lásd az *Elemi részecskék* című könyvét!) A *korunk Nyomorultakja* minősítés egyébként nehezen értelmezhető, mert az új regény cselekménye állítólag párhuzamosan játszódik 2000-ben és 4000-ben, tehát félig tudományos-fantasztikus a mű. Majd meglátjuk, már készül a magyar fordítása. Most, úgy látszik, erre van a legnagyobb szükségünk. Égek a vágytól! – Amit viszont megjelenése óta szinte állandóan nézek, látok, olvasok: Borbély Szilárd *Halotti pompája*. S ugyanakkor az olvasók szélesebb körében távolról sincs olyan sikere, amelyet megérdemelne. A megjelenése idején Reményi József Tamás azt írta róla, hogy „*Nem lesz a slágerlisták élén, nem folytatnak róla politikai csatározásba torkolló hírlapi vitákat – de csöndesen az utóbbi idők legjelentősebb irodalmi eseménye ez a verseskötet*”. Prófétai szavak, de bennem így is nagy a megrendülés: Esterházy Péter *Fubarosokja* óta a nemi erőszakot senki olyan lidérces racionalizmussal és misztikával nem írta meg, mint most Borbély Szilárd:

----- - - - - - Szenvedett,
akár az állat. De a lelke szabad. Érezte,
a testnek meghalni már szinte élvezet,
ha lelke, mint a báb. „Ki vagy” – kérdezte

tőle Psziché. „Anyád! Csak tartsd a szád,
és kussolj, hogyha duglak!” – válaszolta.
És sötét volt körülöttük, mint a szájban.

Borbély Szilárd egyszerre Esterházy és Pályi András. Ez utóbbiról Nádas Péter *anno* azt írta, hogy „*Kurtág mellett az egyetlen kortárs magyar misztikus*”. Borbély ezzel a könyvével besorolt Kurtág és Pályi mellé. Harmadik magyar misztikusnak.

Október 9. Képviseleti költő vagyok hát (akármennyire is küzdök, kapálózom a státusz ellen), visszavonhatatlanul és végérvényesen. Még a legjobb és legjobb indulatú kritikusaím szerint is az vagyok. Reményi Jóska írja születésnapj köszöntőjében, a *Népszabadságban*: „*Tözsér épp a posztmodern felszabadító ereje révén tudott és tud minden lejárt ideológiával szemben személyes hitelű többes számban megszólalni, az új századforduló magyar irodalmának meghatározó egyéniségévé vált.*” A „többes számban megszólalni” ugye a képviseletiség *beautifulja*, szépítése. De azért, még tovább szépítve a dolgot, azt is jelentheti, hogy népi költő és posztmodern poéta nagyon sok van, s ezért unalmasak, de egyfajta népi posztmodern költészetet csak én (s egyedül én) művelek. – Íme, Papp Tiborék párizsi népi avantgárdja után megszületett (és Pozsonyban született meg!) a népi posztmodern is. Uff!

Október 13. Irány Pápa, író-olvasó találkozóra vár a négy és fél százéves református kollégium. Pápán soha nem jártam, de ahogy a történelemből, a tankönyveimből és a bedekkerekből emlékszem: a változások városa. A saját tisztességes korábbi nevét, a „Papá”-t az elegánsabb „Pápá”-ra változtatta, Petrovics Sándorból Petőfit csinált, Gyurcsány Ferikét meg úgy felruházta tudással, hogy végül miniszterelnök lett belőle – belőlem vajon mit fog csinálni? Mindenesetre rám is rám férne már egy kis változás, alig tudtam meg, hogy „népi posztmodern” vagyok, s máris szűknek érzem a skatulyát. Csoda-e? A *Tanulmányok költőportrékhoz* című kötetemben (amelynek alapján RJT a *Népszabadság*-beli, fentebb idézett, egyébként elismerő és elmés köszöntőjét írta) tizenkét mai költőnk stílusát próbáltam föl, s egyikben sem éreztem különösebben jól magamat. Hogy is mondta Wolf Bierman (ki emlékszik még rá?, ő volt az a csodabogár, aki egykor a jólét Nyugat-Berlinjéből Kelet-Berlinbe emigrált): *Csak aki változik, az marad bű önmagához*. Na, szóval nem akarnék népi posztmodernként meghalni. S valahol, a *Helikon Könyvkiadó* fiókjaiban és nyomdagépeiben talán már kezdődik is a változásom: tegnap felhívtam Ambrusnét, a kiadó szerkesztőjét, az új kötetem kéziratának a gondozóját (kéziratom címe: *Léggökök*, s olyan vadonatúj verseket tartalmaz, amelyek elsősorban az antikba bocsátják „léggököreiket” – *Sic erunt novissimi primi*, a régi is lehet időnként új). Szóval úgy látszik, bevettem a *Helikon*-t, a 2006-os könyvhétre könyv lesz a kéziratomból, mondta a szerkesztőasszony lelkesen. – Győrig együtt utazom T. E.-vel. Jön a kalauz, T. E. ún. magyar igazolvánnyal igazolja, hogy már ő is elmúlt hetvenéves. Úgy húzza ki a zsebéből a koronás-címeres dokumentet, mint Majakovszkij egykor az útlevelét: *„Írjveljétek: én a Szovjetunió polgára vagyok!”* 2004-ben Gyurcsányék nem szavazták meg a kettős állampolgárságot. Én sem szavaztam volna meg, de más indítékből, mint Gyurcsányék: nem vagyok hülye, hogy kitűzzem a mellemre a magyar kokárdát, mikor az utcákon azt kiabálják, hogy Mad’ari za Dunaj (Magyarok a Duna túlsópartjára)! S persze népszavazást egyáltalán nem szerveznék ilyen komoly államügyekben. Az ilyen döntés felelős gondolkodást igényel, s nem az aluljárók lakójának a véleményét, akinek csak egy gondolata van: Istenem, add, hogy kevesebb legyen az ember és több legyen a segítségem! Győrig ezen vitakozgattunk E.-vel. Aztán ő ment tovább, én meg átszálltam a pápai vonatra. – A pápai vasútállomáson Tungli Gyula tanár úr várt. Mikor megláttam kerek, mosolygó képét, hiába hogy Pápán voltam, egyszeriben Nyitra ódon házait láttam magam körül. Az 1972/ 73-as tanévben Gyulával együtt tanítottunk a nyitrai Pedagógiai Fakultáson, ő leíró nyelvtant, én régi magyar irodalmat. Azóta, ha találkoztunk (nagyritkán), minden alkalommal meghívott Pápára, író-olvasó találkozóra, s én minden alkalommal megígértem neki, hogy elmegyek, végül már magam sem hittem, hogy valaha eljutok Petőfi „akadémiai városába”. [Petőfi is, akárcsak jómagam az egyetemem, tizenkilenc évesen hagyta ott a mai főiskoláknak megfelelő pápai kollégiumot, miután a VII. (logikai) osztályát elvégezte. Egy teljes tanév, az 1841/42-es, ennyi volt a költő főiskolai végzettsége.] Aztán végül úgy esett, hogy most is alig voltam a városban. Gyula barátom sose volt szervezőseni, elfelejtett nekem szállást szervezni az éjszakára, fel kellett a városnézést (s mindent) gyorsítani, hisz még akkor a nap vissza is kellett indulnom Pozsonyba. A lábasházat, amelynek helyén a kollégium eredeti épülete állt, azért megnéztem.

Pápa maga mintha elfeledte volna, hogy egykor a változások városa volt: nekem amolyan Tapolca parti, na, nem Párizsnak, hanem, mondjuk, Győrnek tűnt, a régi dicsőség fáradt fényével a házakon és a szemekben. Szíves, jó emberekkel (s gyönyörű lányokkal) találkoztam, de mai Tarczy Lajosokkal (aki nem tudná: Tarczy Petőfi nagy tudású filozófia-tanára volt!) nemigen. Az irodalom szeretete azért megmaradt a városban: engem mind a két irodalmi összeövetelünkön (külön volt egy a gimnáziumban s külön a könyvtárban) erre az alkalomra szerzett verssel köszöntöttek, kb. így: „Ősz hattyú, a retinám tiszteletedre versel”. A könyvtár, az igen, ott a régi kollégium akadémiái levegőjét éreztem. Megváltoztatni senki sem akart, elkönyveltek ősz hattyúnak, s már meg sem lepett, hogy ebéd után még le is fektettek (a társalgóban), pihenjen az ősz hattyú a hattyúdala előtt. Este fél tíz-kor már itthon is voltam.

Október 16. Újra elolvastam, most már nyugodtan és alaposan, RJT születésnapjára köszöntőjét a *Népszabadságban*. Egy monográfiára való kitűnő megfigyelés, észrevétel, információ, jelentés van benne. S mindegyik telibe talál. Akár ne is írjanak rólam többet a kritikus urak! Azt mondja a köszöntő egyik kegyetlenül igaz mondata: az életutamat sokáig „a menekülés... betegségbe rejtőzés a felnőttkor terhei elől” jellemezte. Sokáig – mondhatta volna: ma is. S mondja is tulajdonképpen. Hisz a legújabb verskötetemből idézi a nagybeteg Vrba úrról: „Vrba úr, nem tudom, Vrba úr-e még, / Vagy csak üvöltés Vrba úr helyén”. S Vrba úr természetesen én vagyok, melyik Bovaryné nem azonos a költővel?! Csakhogy akkor hogy is van ez? Energiáimból még a „többes számban szólásra” (azaz a képviselőségre is) telik, s ugyanakkor a betegségbe menekülök? Nincs itt valami ellentmondás? Tegnap Győrben voltam (a Győri Könyvszalón vendégeként), valaki a táskámba szvasztott egy *Váruccát*, abból olvasom Bordás Sándor írását József Attiláról: „Ha az ember nem lehetne neurotikus, öngyilkossá kellene lennie”. Azaz a neurozisz menekülés az öngyilkosság elől, megelőző lépés, a szervezet immunműködése. Kap az ember fűhöz-fához, keresi a közösséget, amely a magányából kimentené. József Attila egy időben a kommunista mozgalomban, a Pártban vélte ezt megtalálni, én nemigen lelek sem jobb, sem bal odalon mentséget, marad a neurozisz. S a keresés kísérletei: a „személyes többes szám” versei. – S közben még mindig érkeznek a születésnapjára köszöntők, a látszatszalmazsálak (ma maga a szlovák kulturális miniszter írt), mintha volna segítség, s mintha volna itt valaki, a helyemen, mintha élő, tevékeny személyt és személyiséget jelölne a nevem, s nem sikoltozó Senki Pált, „üvöltést Vrba úr helyén”. Miben egyezzek ki önmagammal? Néha fellobban bennem az önérzet, s azt mondom: vagyok, aki vagyok. Akinek így kellek, keresen meg, Pozsonyban, a Dudvázska 29-ben, Mitteleurópában, Európában, a Föld 48° 07' 30" szélességi és 17° 12' 40" hosszúsági fokán megtalál. De az önérzetemnek ne nagyon higgyen. A tetteimnek higgyen!

5. MŰVELTSÉGI CENZUS

(a politikus és tudós T. P. életrajza), a másik kettő természetesen regény, de tulajdonképpen mindháromnak a történelem az anyaga (Spiróénak a régmúlt, Závadaénak és Ablonczyénak a közelmúlt). Kóstolgotom egyszerre mind a hármát, egyelőre, természetesen, csak a felületi rétegeiket. A történelem az élet tanítómesetere, mondták a régiek. A posztmodern kalandja után talán a történelem kalauzolja majd vissza az irodalmat a komolyabb, felelősségteljesebb utakra. Volt persze az elmúlt húsz-harminc évnek is egy történelmi ihletésű iskolája, de Darvasi László, Láng Zsolt, Háy János mintha az *Ezeregy éjszakából* és Apuleiusból tanulta volna a történelmet: *A könnyymutatványosok legendájában*, a *Bestiárium Transylvaniae*-ben, a *Dzsigérdílenben* a történelem mágia és csoda. Abban a három négy bekezdésben viszont, amelyet a Spiró- és Závada-könyvekből sebtében kiolvastam, tárgyilagos hűvösséget, a „realizmus” fuvalmait éreztem. Az Apuleiusok után (fütyülve a történelem kronológiájára) a zord Tacitusok jönnek talán?! Ablonczy Balázs kimondottan Tacitus-tanítvány. Komoly, sőt komor, megvesztegethetetlennek tűnik. Úgy látom, Teleki Pálról könyörtelenül elmondja a kontrát is, nemcsak a prot. – Győrből Koncsol Laci fuvarozott haza bennünket (Grendelt meg engem). Valahol Ásványrárón (vagy Héderváron?, egy biztos: Szürke Gémnek hívták a fogadót) pazar gombás csirkemellet vacsoráztunk. Közben megkérdeztem Koncsolt, tudván, hogy Ablonczy László szögről-végről rokona: Ablonczy Balázs talán a fia Lászlónak? Igen, jött a válasz. – Mintha Tacitusnak Symmachus lett volna az apja!

Október 21. A Csemadok is észbe kapott végre, hogy hetvenéves vagyok: tegnap este köszöntöttek, megszámláltam a közönségemet, harmincnyolcan voltak, ami, ha meggondoljuk, hogy ugyanabban az időben, a pozsonyi Magyar Intézetben Marno Jánosnak volt szerzői estje, nem is kis szám, viszont azt nem tudom mire vélni, hogy miért kellett nekem ilyenformán Marnóval rivalizálnom, akivel semmi bajom, sőt költészetét igen nagyra becsülöm, és magam is szívesen ott lettem volna az estjén. Na, szóval a szlovákiai magyar irodalom népi-konzervatív-csemadokos szárnya hosszú ideig egyetlen regényt ismert és idézett újra meg újra a fejünkre (a fiatalabbak és nyitottabbak fejére) a világirodalomból: Ramuz *Üldözött vadját*. A mű magyar fordítása 1959-ben jelent meg, s ha mi, az akkoriban induló fiatalok túlságosan messzire találtunk futni a szülőföldtől, „anyánk képétől” (egy 1958-as versemben például azt mertem írni, hogy *„Anyánk képén a világ a ráma”*), mindjárt megkaptuk a bunkót: Bezeg Ramuz! A kisregény (ahogy az író egész életműve) a magas művészi irodalmi regionalizmus példája, de ha a felszínes tájirodalom hívei idézik, „kozmpolitizmus”-ellenes tromf is lehet. Tegnap este megint hallhattam a vádat, ezúttal is M. J. szegezte a melemnek Ramuzt. 1959-től negyvenhat év, majdnem fél évszázad telt el, M. J. a fél évszázad alatt feltehetően semmit sem olvasott a világirodalomból, ha még mindig csak Ramuznál tart. – A svájci Charles-Ferdinand Ramuz egyébként (azért írom ki a teljes nevét, mert a keresztneve helyett magyarul általában csak a félrevezető C. F. rövidítést szokták használni) egykor jobb szolgálatot is tett tájainkon. A Franti ek Švantner *Nevesta b I* (A havasok menyasszonya) vagy az *Amálka* című regényei ugyanolyan háttorzongató, misztikus-realista remekművek az emberről és a természetéről, mint mondjuk az *Üldözött vad*. Mikor Mészöly Miklós annak idején egy írásában a szlovák epikai géniusz tengelyét az *„Európában már kiveszni látszó rurális érzékenységben”* je-

lölte meg, elsősorban Švantner műveire gondolt (ezt magától Mészölytől tudom).

Október 22. Azt hiszem (s remélem is már!), befejeződtek a születésnapj ünnepségek. A *Madách Kiadó*ban, záróakkordként találkoztak az (ünnepelt) öregek (a hetven- és hetvenöt évesek) és az (ünneplő) fiatalok. Az utóbbiak okosakat mondtak, az előbbieket okosan hallgattak. Dobos László, Duba Gyula, Fónod Zoltán, Török Elemér, Szeberényi Zoltán visszavonhatatlanul 75 évesek, én magam, egyedül, visszavonhatatlanul 70 éves lettem. Csehy Zoli azt mondta a köszöntőjében, hogy a *Faustus*om elszámolás és szintézis, egy megtervezett élet és életmű zárszámadása. Kegyetlen dolog, de valószínűleg így igaz. S mi következhet még a zárszámadás után? Egy megtervezett élet és életmű bilanza után? Természetesen a megtervezett halál. De mi közöm a halálomhoz, ha azt én magam már nem láthatom? Nekem is főpróbát kellene tartanom, valahogy úgy, mint V. Károly császár tette, aki egy oszlop mögül nézte végig a saját megrendezett, eljátszott temetését. És bőségesen megkönnyezte a saját halálát. Félő, hogy én nem sírnék, hanem nevetnék a temetésemen. Csehy Zoli egy korábbi írásában valami olyasmit írt rólam, hogy az én líráim fejlődéstörténete egy mosoly születésének története, út a komoly, elszánt arckifejezéstől az ironikus-bölcs mosolyig. (Ehhez tudni kell, hogy a legelső verskötetem címe az volt, hogy *Mogorva csillag*.) Aki verseiben annyiszor eljátszotta már a saját halálát, mint én, s rendületlenül tovább él, az már valóban csak mosolyogni, nevetni tud az egészen. Még ha néha farkasnevetés is a nevetése.

Október 23. Úgy hívták: többet itt ne lássam!, írta valamikor szegény József Attila saját magáról. – Én B. I.-t hívom így, a jobb sorsra érdemes rimaszombati világcsavargót és költőt, aki emberként is, költőként is az élet- és szójátékos Zs. Nagy Lajos nyomában jár. Csak sajnos, az alkoholt is legalább annyira szereti, mint amennyire Lajos szerette. S mivel én meg a szagát sem bírom a szilvóriumnak, nem nagyon élveztem a közelségét. (Tegnap egész délután nálunk volt.) Hallottam tőle viszont egy érdekes dolgot: felmenői között ott van Adorján Boldizsár is, az a néhai gortvakisfaludi (gömöri) költő, akihez *anno* Vörösmarty és Petőfi is verset írt, mi több, nincs kizárva, hogy ő (Adorján) kalaúzolta el Petőfit annak idején Vecseklőre, a Medvesaljára is. (Csak azt nem tudja senki, hogy mit kerestek éppen Vecseklőn, ebben az isten háta mögötti barkó faluban. S ha már ott voltak, mért nem rándultak át Péterfalvára is, amely Vecseklőtől csak néhány kilométerre van. Akkor a szülőfalum száz évvel korábban bekerülhetett volna az irodalomtörténetbe. Hi-hi-hi!)

Október 29. Ma szerkesztőbizottsági ülés volt a *Romboid*ban. (A Romboid szlovák irodalmi folyóirat, 1966-ban alakult. A címe Laco Novomeskynak, az egykori avantgárd költőnek az egyik verskötetére utal. Mára a lap inkább közéleti, mintsem avantgárd.) Ivan Štrpka, a lap főszerkesztője felkért, a mai magyar líra fiatalabb nemzedékeiből mutassam be nekik a szerintem leginkább reprezentatív tehetséget. Versválogatással és bevezető tanulmánnyal. Én Borbély Szilárdot javasoltam bemutatásra. A szintén bizottsági tag Ján Buzássy (a neve ellenére is szlovák, méghozzá kitűnő szlovák költő) vállalta, hogy B. Sz. verseit szlovákra fordítja. Hazafelé jövet azon kaptam magamat, hogy füttyörészek. Körülnéztem, hogy valóban én füttyülök-e. Legalább harminc éve nem füttyültem. Hét ágra sütött a nap, a Hvi-

ezdoslav téren (egykor Kossuth-sétány) a fák és a lányok millió színben pompáztak. *November 1.* Mindenszentek. S én a teljes kiüresedés állapotában leledzem. Kapok fűhöz, fához, könyvekhez, hogy újrateremtsem életkedvvel, eszmékkal, gondolatokkal, de úgy látszik, igaza van a filozófus Blondelnek: mindent lehet akarni, csak magát az akarást nem. Az ún. gyökeres akarás (Blondel) nem egyenlő az ismerettel, amelyet könyvként leemelhetek a könyvespolcra. Ez az akarás talán leginkább az ihlethez hasonlít. Az ember és a természet (a felváltva zöldellő és sárguló fű, fa) – a lét ihlete, s nem lehet állandóan, megállás nélkül *ihelni* (a régi magyar nyelvben az *ihelni* annyit jelentett, hogy *lehelni, sugallni*), néha a lélegzet is kihagy (de kinek a lélegzete az életünk?), s akkor jön az üresség, a semmi rettenete.

*Egy szó – sugárzás, lángra gyűlva,
de láng és csillag elmerül –
üres űrben sötét van újra
a világ és az én körül.*

(Gottfried Benn: *Egy Szó*)

Néha egyetlen szó elég az ihlethez, néha egy egész könyvtár is kevés hozzá. Mert az eredeti létállapot a sötétség, s ezt csak ilyenkor érezzük halálos biztonsággal, mikor *láng és csillag elmerül – üres űrben sötét van újra a világ és az én körül*, s csak a temetőben, a sírokon pislog itt-ott egy gyertya. Az én halottaim borzasztó messze vannak és szanaszét a nagyvilágban. Két gyertyát gyújtottam, legalább anyámnak és apámnak fényeskedjen ma világosság. Lobognak a gyertyácskák a számítógépem monitorján, egymás mellett. Anyám biztosan tiltakozna az egymásmelletti-ség ellen. Az utolsó pillanatig, halála percéig lelkiismeretesen ápolta apámat, de mikor ő a halálán volt, meghagyta, hogy ne temessük apám mellé. Valami számomra máig megfejthetetlen titok, rejtett feszültség volt közöttük, amelyet a haláluk sem oldott föl. Ezeket a régi, természeti embereket valószínűleg teljesen kitöltötte saját létezésük (akarásuk tárgya, hogy viszakanyarodjak Maurice Blondelhez és a cselekvés filozófiájához), azonosak voltak magukkal, ezért nem ismerték az elidegenültség ürességét, a semmi rettenetét. Ezért nem tudtak megbocsátani sem. Boldogabbak voltak vajon, mint mi? Ők egymástól szenvedtek, s mi, pluszban, még saját magunktól (illetve éppen hogy önazonosságunk hiányától: a tudatunktól) is.

November 8. Hogyan válhat egy literátor ilyen maradéktalanul politikussá? (Vagy inkább politológussá? Tárgyam szempontjából egyre megy.) Babarczy Eszterről van szó, aki annak idején megalakította a *Nappali Ház* című kitűnő irodalmi folyóiratot, megjelentetett egy tanulmánygyűjteményt (írjuk ide a címét is, megérdemli: *A ház, a kert, az utca*; ebből a könyvből én, személy szerint sokat tanultam, főleg a legújabb magyar irodalom személyiségeit és problémáit illetően, diákjaimnak is mindig melegen ajánlottam, spenótzöld színe miatt valamelyik hallgatóm el is nevezte „kis spenótnak”, amely megjegyzés persze inkább csak vicces volt, mintsem találó), aztán a szerző egyszer csak úgy, ukmukfukk politológus lett. De úgy, hogy írásai ma már köszönő viszonyban sincsenek az irodalommal. [Persze azért polito-

lógusnak se rossz. A november 5-i *Népszabadság*ban megjelent, *Lehetne-e jobb?* című cikkéből a következő kifejezéseket, fogalmakat jegyeztem meg: *luxusbaloldal, politikai marketing, a demokráciából való kiábrándulás, választás* (élection) *mint identitásválasztás, műveltségi cenzus, okos választás* stb. Főleg a „műveltségi cenzus” fogalma ragadta meg a fantáziámat. Ez ugye a választójog bizonyos műveltségi szinthez való kötődése, s ha megfontoljuk, mondjuk a határon túli magyar egyetemek és könyvkiadók támogatásáról, valamint az elemi részecskék ütköztetésének a problémájáról talán valóban nem az aluljárók lakóinak kellene dönteniük.] De úgy látszik, a politika a széplelkeknek sem kegyelmez, stílusosan B. E.-t is korrumpálja: a „szavazatainkra halászó pártok” („vadászó” helyet) féle nyelvi hanyagságok már a zsurnalizmus, az igénytelenedés irányába mutatnak.

6. AZ ANGYALOK DEMAGÓGIÁJA

November 10. Ülök a Vetvárban (ki tudja vajon Pozsonypüspökiben a történész Püspöki Nagy Péteren kívül, hogy mit jelent a „Vetvár” szó?; elárulom: a városka egykori, avar neve, ma étterem és művelődésház), várom, hogy kihozzák az ebédemet. Szobotka Tibor *Hazugság, Száműzésben* című könyve van előttem, én meg azt hajtogatom magamban, hogy ezt nem lehet kibírni, nem lehet kibírni. Na, nem a könyvet nem lehet kibírni, hanem azt, hogy olvasás közben csavargatja a beleimet a szél, én meg emelgetem a fél fenekemet, *diszkréten persze*, mint Petri, *hadd távozzon a szellem* (bocsánat!, ezt egyszer már mintha leírtam volna valahol!). Nem lehet kibírni, aztán mégiscsak kibírom. Az üres és hiábavaló sóhajtozás helyett hát inkább én is visszatérhetnék az egykori szokásomhoz, kedves időtöltésemhez: elemezgethetném a szomszédjaimat. Mint ahogy Szobotka teszi: regényeinek két harmada mindig a főhős találgatása a környezetéről. Ül a figura egy kávéházban vagy egy váróteremben, s próbálja eltalálni, kik ülnek mellette. Hány évesek, mi a foglalkozásuk, szerelmesek vagy éppen kirúgták őket az állásukból, mi az életük célja, létezésük értelme. „*Soha nem egykedvű, mindig érdekli az előadást* (mármint az élet, T. Á.), *amelyet egy nyugodt, biztos helyről végignéz, csak szerepelni nem akar benne*”.

November 11. Párizs lángban áll. A bevándorolt, munkanélküli arabok, négerrek fellázadtak, s felgyújtoták a várost (mint egykor a keresztények Rómát). Ráfér egy kis válság a gőgös franciákra is. A munkanélküliek száma Magyarországon is fél millió. Ki a hibás? Végső soron valószínűleg a technika. Az szorítja ki a fizikai munkából az emberi kezet. Ma már szinte minden nagy fizikai erőt igénylő munkát gépek végeznek, az emberre csak az irányítás feladata marad. S aki nem tud „irányítani”, azaz nem képes összetett szellemi munkára, az mehet vissza az őserdőbe, a tam-tamot verni. Másként fogalmazva: a kapitalizmus után a „kreativitás” lényegű „kulturalizmus” következik. Az ún. szerzői jogi alapú termelési ágazatok ebben az évben állítólag már a magyar társadalomban is a GDP 6,67 százalékát adták – összehasonlításképp: az építőipar csak 5,32 százalékát adta, azaz a népesség bizonyos rétegei az utolsó mentsvárakból, az építkezésekről is kiszorultak. (Az adatok a *Népszabadság*ból.) Ez a „kiszorulás” a termelésből már a tizenkilencedik század-

ban, az ipari forradalommal elkezdődött: az emberiség kiszabadult a malthusi csapdából, túlszaporodott, s bekerült a munkanélküliség csapdájába. Az őstermelés egyre kisebb területre szorult, de az ipari termelés munkaerő-szükséglete nem nőtt ennek megfelelően, mert ott a munkaadók immár egyre inkább gépekkel dolgoztattak. – S ez az alapellentét munkaadó és munkavállaló között, különböző korváltozatokban megmutatkozva, máig tart. Az emberek közötti természetes különbségek: a tehetség- és fejlődésbeli (faji) eltérések, s az egyéb gyökerű ellentétek színezik ugyan, de a társadalmi anarchiáknak a tizenkilencedik századi géprombolóktól a Kereskedelmi Világszervezet elleni 1999-es, seattle-i tüntetésekig (amikor is a tüntetők esztelenül, teljesen az egykori géprombolók módjára törtek-zúztak) többnyire ez az ellentét volt az eredője, s ez ma is. – S mi a megoldás? Seattle idején írtam a *The Love Long of Bill Prufrock* című versemet, amelyben többek között ezzel a dilemmával is próbáltam szembe nézni. De csak ennyire jutottam: „Az asztalon fény játszik: szendvics, / apró minyonok, sok kis foton, / s pikáns kérdés a tényérokon: / Seattle s a zubanó tőzsdeindex – / (Aj, szánalmas új-ludditák! – Ezt majd holnap gondolom át!” Valahogy most is beleuntam a saját gondolataimba, s a legszívesebben megint azt mondanám: „Ezt majd holnap gondolom át”. De azért valami eszembe jutott. Esterházy Péter *Hrabal könyve* című művének egyik figurája mondja: „Az angyalok demagógiája... az a fölfogás, mely szerint az ördög a Gonosz híve volna, míg az angyal a Jó katonája”. Az Író szerint a dolgok másként állnak: „...a világ hatalmán az ördögök és az angyalok osztoznak, és a világ java nem az angyalok fölényét kívánja meg, hanem e két hatalomrész egyensúlyát...”. A szöveget egy kicsit a saját szükségletemhez alakítottam, elnézést a szerzőtől, de a lényeg maradt: „nehéz szívvel” bár, de nekünk is el kellene ismernünk: „A világ tökéletessége az egyensúlya és nem a hibátlansága...”.

November 13. Felkért a Szépírók választmánya, hogy tíz más irodalomtörténéssel, kritikussal együtt írjam meg az utóbbi 25 év magyar irodalmának a történetét. Elállt a lélegzetem: ilyen hatalmat adni az én kezembe! Hisz elsősorban mégiscsak költő lennék talán, azaz végletesen szubjektív ember, s most akkor írjak egy szubjektív irodalomtörténetet? Van ilyen persze a magyar irodalomban, nem is egy, de hát egy szubjektív irodalomtörténethez először is jelentős szubjektum, jelentős személyiség szükségeltetik. Eljátszom a gondolattal: milyen is lenne az én irodalomtörténetem? Hát mindenképpen szövé tenném benne például, hogy az elmúlt több, mint fél évszázadról (s benne főleg az ún. szocializmus szakaszának förtelméről) az irodalmunknak tulajdonképpen a mai napig nincs a mindennapjainkban, köznyelvünkben megidézhető víziója. (Olyasmire gondolok, mint az „odisszea”, a „grál”, *Guliver*, Andrej Bolkonszkij csilagos ege, Raszkolnyikov baltája stb.) S így az én nemzedékem (amely élete nagyobb részét a „szocializmusban” élte le), méltán érezheti úgy, hogy az élete helyén lyuk van. Tudom, igazságtalan vagyok: az *Iskola a batáron* így vagy úgy a szocialista diktatúrának is parabolája, plusz még irodalomtörténetileg is új fejezet, hisz a magyar nyelvkritikai iskola széppróza vonulata vele kezdődik, s a *Bevezetés a szépirodalomba* és a *Töredék Hamletnek* méltó prózai, illetve lírai betetőzései ennek az iskolának, s ott van ugye még a *Sinistra körzet* is, mint a közép-európai Gulag E. T. A. Hoffmann hátborzongató

meséiből, Kafkából és Rejtő Jenőből összeszerkesztett mesteri szimbóluma (s akkor az idősebb nemzedékek vonatkozó, hagyományosabb esztétikai értékeiről még nem beszéltem), de mégis! Hogy is mondja Angyalosi Gergely a *Romtalanítás* című tanulmánykötetében? „*Újra kell gondolnunk a költői szöveg referencialitásának kérdését (is). Minden jel arra vall, hogy a jelenlegi magyar irodalomértésben a »valóság« vagy a »történelem« sokszor még idézőjelben is megidézhető fogalom-má vált. Féltik tőlük az irodalmat, ez az elmúlt évtizedek szomorú tapasztalatai alapján érthető. Ez a félelem azonban már nem időszerű. Az irodalom nem veteményeskert, amelyet óvón körülkeríthetünk, hanem nagy, liktető, mindennel kapcsolatban álló heterogén létező.*” Az én szubjektív irodalomtörténetem a „referencialitás” újragondolása is lenne, s ez olyan felfordulást, átstrukturálódást jelentene annak a bizonyos 25 évnek az irodalomtörténetében, amely talán már mégsem egy 70 éves ósz és rozzant hatyú számára való feladat.

November 14. Megvan a Nagy Könyv mozgalom 100-as TOP-listája, de annyira a várakozásnak megfelelő, hogy szinte a manipuláltság gyanúja is felmerülhet. Összefoglalva: 52 világirodalmi és 48 magyar mű szerepel a címjegyzékben. Az utóbbiak közül 17 a klasszikus s 31 a mai. Az első három helyen magyar klasszikusok (Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Szabó Magda: *Abigél*) állnak; a legolvasottabb szerzők Szabó Magda (4 munkájával), Fekete István (szintén 4 művével), Wass Albert (3 művével). Meglepő, hogy e szerint a lista szerint a *médiabefolyásoltság*, amelynek a kutatásával már külön tudományág foglalkozik, mégsem annyira mindenható, mint amennyire gondolnánk: az ún. szövegirodalmat az olvasó mintha nem hagyná lenyomni a torkán, kizárólagosan ilyen jellegű művet a száz felsorolt munka között nemigen találunk. A megengedő „nemigen” oda céloz, hogy itt van viszont az *Iskola a batáron* és a *Harmonia caelestis*. Ez utóbbi, ha akarom vemhes, ha nem akarom, akkor csak félig „szövegszerű” (és félig „világszerű”). (Emlékezzünk Radnóti Sándor és Kulcsár Szabó Ernő régebbi vitájára éppen Esterházy a referencialitásának és referencialitásának az egyensúlyáról: „*Esterházy írói jelentőségének egyik legfőbb forrása a kettő... hermeneutikus feszültségben való fenntartása és egyensúlyozása*” – mondta ott Radnóti.) Az olvasónak, úgy látszik, patikamérlege van ahhoz, hogy kiszámítsa, mikor jelentéshordó és elviselhető még a „szövegszerűség”, s hol kezdődik számára a zavaró redundancia. Hogyan is szólt az egykori Végh Antal-sztori? Szepesi a rádióban mást mondott, mint amit a néző a saját szemével látott, s zúgott a lelátó: Ne hazudj, Szepesi! Most mintha azt kiabálnák a nézők (illetve az olvasók): Ne hazudj, médium (illetve: kritikus)! – Amit a Nagy Könyv kapcsán még szövé akarok itt tenni: feltűnő a listán Nádas Péter hiánya, akit semmiképpen sem nevezhetünk zavaróan szövegszerűnek, s az átlagolvasók, úgy tűnik, mégsem rajonganak érte. Miért vajon? Az *Emlékiratok könyvét* lapozgatom. Őszintén szólva számomra ez a csaknem 50 íves óriáskönyv mindenekelőtt unalmas. Túl sok benne a kommentár, az elemzés, a „szöveg” (de nem a szövegirodalom értelmében). Valaki táviratot kap, s a narrátor ezt hosszú, hosszú oldalakon át meséli, analizálja. Továbbá: ha a cselekmény két ember között zajlik a műben, akkor a történés a beiktatott elemzések miatt rendre meg-megszakad. Mint a lovagi epikában: a párbajozók két csörte

között hosszú percekig vitatják a párbaj tétjét képező hölgy szemének a színét. Közben a kardok mozdulatlanul állnak a levegőben. De Nádas könyvében a történekek legtöbbször nem a társadalmilag motivált emberek, hanem a testek között történnek. Heine írta a rémmeseíró Hoffmannról: „*egy rémült sikoly hűsz kötetben*” (idézi Szerb A.). Azt is mondhatnám: a Nádas-regény néhány közönség és onanizálás leírása 535 nagy oldalon. Tudom, rosszmájú vagyok: a könyvnek az értékei is arányosak a terjedelmével, de most azt akarom megfejtetni, mért nincs ott a száz legolvasottabb könyv között az *Emlékiratok könyve*. Vajon miért? A majdani irodalomtörténetem Nádas-fejezetének a megírásáig még van időm töprengeni.

November 17. Ki tudja ma, ki volt Ritoók Emma? (Akik tudják, azok is csak annyit tudnak róla, hogy antiszemita volt. S ezzel a Ritoók-akta le is van zárva.) Illés Endre még tudta a teljes igazságot Ritoókról. Például azt is, hogy Budapesten ő működtette az utolsó irodalmi szalont. Ahová olyan személyiségek jártak, mint Babits Mihály, Pátzay Pál, Karinthy Frigyes, Szerb Antal, Sárközy György, Szabó Lőrinc. És maga Illés Endre. De hát a mai fiatalok fülében már Illés Endrének a neve is idegenül cseng. – Szerb Antalról szóló írásokat kerestem, s a könyvespolcaim poros, hátsó, legeldugottabb zugából előhúztam Illés Endre *Mestereim, barátaim, szerelmeim* című portrégyűjteményét. Mennyi ismeretlen író! Mennyi dilettánst lát Illés tehetségesnek, mennyi jelentéktelen embert jelentősnek! Ritoók Emmát nem ismertem, nem ismerhettem, de Illés Endrét igen. 1970 táján valamelyik verskötetem kiadása körül problémák voltak, s a *Szépirodalmi Könyvkiadó* igazgatójának a színe elé kerültem az ügyben, aki akkor (és elég sokáig, 1967-től haláláig, mintegy húsz éven keresztül) Illés Endre volt. Tárgyalásunk egész ideje alatt egy gesztenyét morzsolgatótt, simogatótt. Azt mondta, dohányzás helyett. Miután megtudta, hogy Gömörországból származom, a Palócföld íróiról kezdett beszélni. S most olvasom, a Szerémy Zoltánról szóló írásában, hogy a palóc kötődései nemcsak futó, felületes kapcsolatok voltak: valóban becsülte és szerette a palócokat. Sorolja a nőgrádi urakat: Szontághok, Prónayak, Pongráczok, Ebeczkyek, Mocsáryak, Muzslayak, Dégenfeldek. – Az Ebeczky név láttán felcsillan a szemem: mégiscsak létezett hát Nógrád-Gömörben Ebeczky nevű uraság! Anyai nagyapám az ajnácskői Ebeczkyek szolgálatában avanszírozott juhászból mezőorré (azaz kerülővé). Anyám sokat mesélt az utolsó ajnácskői Ebeczkyről. Ilyesmiket: Ha vendégei voltak, engem is (mint nagy lányt) behívtak felszolgálni. Elek nagyságos úr soha nem fogadta el a második fogáshoz az új tányért. Hátra intett: Ne maszatoljatok! – Na, én emiatt az Ebeczky Elek miatt számos Ajnácskő-monográfiát áttanulmányoztam, de sehol a nevét nem találtam, s már kételkedni kezdtem a létezésében. 1971-ben végül Illés Endre igazolta vissza Ebeczky Elek létét és anyám igazát. – A Ritoók Emma-féle irodalmi szalon egyébként 1930-ban szűnt meg. „*Már-már elviselhetetlen volt a feszültség és az unalom. Senki nem akarta elbinni önmagáról, hogy egy »irodalmi szalon« látogatója, 1930-ban*”, írja a megszűnés okáról Illés Endre.

November 23. Megint megjártam Budapestet. Könyvbemutatóm volt a Rátkay-klubban. A 2004-es *Tanulmányok költőportrékhoz* című verskötetem volt programon, holott én már az új könyvemről, a *Faustus Prágábanról* beszéltem volna szíveseb-

ben: hogyan lehet teljes életet élni úgy, hogy ne haljon bele az ember. Mert ugye a tulajdonképpen „teljes élet” az lenne, ha (a római jellemek mintájára) „halálosan komolyan” vennénk az életet, azaz nem félnénk meghalni az eszméinkért. De a „meghalni valamiért” programban van valami önellentmondás: aki önként meghal, az inkább lemond valamiről, mintsem megold valamit. Na, szóval ilyen etikai dilemmákon tépelődik Szenci Molnár Albert (a „magyar Faustus”) Prágában, mikor a „Sátán” a hite elhagyására csábítja (bécsi katedrát ígérve neki), mondtam a csinos és okos Sz. M.-nek, miután a klubból idő előtt leléptünk, s megcéloltuk a legközelebbi presszót. S még most is azon tépelődöm (a szépnevű Jaroslav Hašek-gyorsón, hazafelé tartva), hogy mi a nyavalyának kellett nekem a Rátkay-klubba elmennem, ahol egy számomra ismeretlen fiatalember úgy mutatta be a kötetemet, hogy a szerzője „nem akar mondani semmit, és nem is mond semmit”, ha a kegyetlen verdikt után ahelyett, hogy legalább szóval védtem volna magamat, egyáltalán nem római jellem módjára elpucoltam a harcmezőről. Az együttérző Sz. M. tegnap azzal próbált vigasztalni, hogy a „halálos komolyan élni” római erkölcsnorma tartalma tulajdonképpen nem, csak a formája változott meg, s hogy a mi tüntető távozásunk három szóbeli tiltakozással is felért. Lehet, nem tudom... Nézek kifelé a vigasztalan korai hóesésbe, valahol Párkány és Érsekújvár között (novemberben errefelé nemigen szokott esni a hó), a hómezőn, távolodóban egy magányos, jól megtermett vadnyúl baktat, ráérősen. Irígylem a vadnyulakat, nincsenek erkölcsi dilemmáik.

November 24. Még jóformán haza sem jöttem, s már látom az újabb penzumot az asztalomon: Varga Lajos Márton kér, hogy köszöntsem a *Népszabadságban*, 2-3 flekken, a 70 éves Bertók Lászlót. (Mi még ilyen régimódi szerkesztők vagyunk, nem „karakterekben”, hanem „flekkekben” számolunk). Bertók legalább annyira rejtély a számomra, mint saját magam: hogyan válhatott egy faluról jött fiú ennyire maradéktalanul urbánus-polgár érdeklődésű, intellektuális költővé? Ráadásul: én azért (szüleim után) félig mégiscsak polgár (iparos apám után kispolgár) lennék, de B. L., a felmenőit tekintve *echt* paraszt. (Elég belenézni legújabb könyvébe, a prózai, önéletrajz jellegű *Hazulról hazába*, hogy ezt bizonyítva lássuk.) Mi lehet a magyarázat? Nagy a gyanúm, hogy többek között Pécs, Dél-Dunántúl fővárosa. Ahogy engem Pozsony tett polgárrá, Bertók Lacit valószínűleg Pécs alakította Homo Urbanicus-szá. Emlékszem, a megismerkedésünk is Pécsen történt (Varga Lajos Márton hozott össze bennünket), s az új könyve borítóján is úgy ül valami lépcsőn, hogy a háttérben a pécsi dzsámi látható. Szóval Pécs a magyarázat. Kezdetben volt Janus Pannonius, s most van Bertók László. Erős déli fénnel minden versében, zaklatott, soha le nem kerekített, csaknem balladisztikusan szaggatott versmonddataiban, elliptikus szonettjeiben. Néha a magyar mediterráneum, máskor Camus kegyetlen, tengerparti napsütésének fénye ez. S néha, ritkábban, csak az „ablakok villogása” s az „anyag édes mosolya”.

December 11. Azt mondja Vámos Miklós (a szeptemberi *Könyvjelzőben*): „*Sajnos, én már a második félidőre futottam ki a pályára, épp ezért jó volna még nébánygólt rúgni a bajrában*”. A határon túli (kisebbségi) író sohasem tudhatja, „pályán”

van-e már. Megjelenik róla néhány elismerő kritika, s azt hiszi, hogy immár ő Pus-
kás, aztán bekerül valami pesti irodalmi buliba, s rájön, hogy ő tulajdonképpen
csak póttjátékos vagy még az sem. S ha véletlenül gólt lő, akkor a kritikus hozzá-
teszi, hogy ez „kisebbségi” gól volt. – A rádióban Endrefy Lóránt, nyugalmazott
tábornok beszél. Farkas Mihályról (eredetileg kassai nyomdász volt, jól beszélt
szlovákul) néhány mondatban többet elmond róla, mint a történelemtények. „Az
oroszok pucereje volt, olyan »davaj vodi!«, lóti-futi mindenek. A hadifogságban
összehozott vele a sors, vallatás közben ütött, mint a fát, de mindig csak hátulról.
Tisztként aztán egy májusi felvonulás alkalmából még egyszer láttam. Ő akkor már
a dísztribünön állt, én meg vágtam előtte a díszlépést. De azért az orrom alatt
odaszóltam neki: Davaj vodi!, job tvoju maty!”

December 12. Egyre azon kapom magamat, hogy még mindig így gondolkodom:
majd ha megöregszem! A tudatalattim nem képes befogadni, hogy a „majd ha” már
itt van. Jó ez vagy rossz? Január 21-én Balassagyarmatra várnak, Madáchról kellene
előadást tartanom. Akkor (1967-ben vagy 68-ban?) voltam ott utoljára, mikor Samu
doktor, az én Pista barátom (földim, onnan a pertuság) keze alatt „haldokoltam”,
az idegosztály pácienseként. Menjek, ne menjek előadni? Nehéz megtanulni a
„nem!”-et. Majd ha megöregszem! – Az előbb bevásárolni voltam. Az utcák fölött
már függnek és égnek a karácsonyi villanygírlandok: gyertyák helyett. Ezek
a műanyag díszletek olyan „helyett-világ” kulisszái: nálunk minden valami helyett
van. Lassan hozhatom föl a pincéből a műanyag-karácsonyfánkat.

